
СУДОУСТРІЙ. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

УДК 347.962.3

Н. М. Сенченко, к. ю. н.

СУДДЯ – НОСІЙ МОРАЛЬНО-ПРАВОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Анотація. У статті визначено необхідність дослідження й аналізу етичних аспектів при формуванні професійних навичок судді, а також особливостей нормативної регламентації принципів та правил суддівської етики на національному рівні. Обґрунтовано положення про те, що спрямованість етичних настанов в діяльності судді і професійний потенціал відіграють найважливішу роль у процесі формування його внутрішнього переконання.

Ключові слова: мораль, етичні норми поведінки, судова етика, правосуддя, доброчесність, моральний потенціал.

Н. Н. Сенченко, к. ю. н.

СУДЬЯ – НОСИТЕЛЬ МОРАЛЬНО-ПРАВОВОГО ПОТЕНЦИАЛА

Аннотация. В статье определена необходимость исследования и анализа этических аспектов при формировании профессиональных навыков судьи, а также особенностей нормативной регламентации принципов и правил судейской этики на национальном уровне. Обосновано положение о том, что направленность этических установок в деятельности судьи и профессиональный потенциал играют важную роль в процессе формирования его внутреннего убеждения.

Ключевые слова: мораль, этические нормы поведения, судебная этика, правосудие, добросовестность, моральный потенциал.

N. M. Senchenko, Candidat of Legal Sciences

JUDGE IS A CARRIER OF MORAL LEGAL POTENTIAL

Abstract. Abstract identified the need to research and analyze ethical aspects in the formation of professional skills of judges in work, and features principles normative regulation and ethics of a judge at the national level. Grounded position that the focus of ethical guidelines to judges and professional potential play a critical role in the formation of internal belief.

Keywords: moral, ethical, judge ethic, the law, virtue, moral potential.

Актуальність теми дослідження. Довіра суспільства до судової системи, а також до авторитету судової влади у питаннях моралі, чесності та непідкупності судових органів займає першочергове місце в сучасному демократичному суспільстві, а підтримання високих стандартів поведінки суддів є безпосереднім обов'язком судових органів демократичної держави.

Постійна увага з боку суспільства покладає на суддю обов'язок прийняти на себе ряд обмежень, і незважаючи на те, що пересічному громадянину ці обов'язки могли б здатися обтяжливими, суддя повинен приймати їх добровільно.

Постановка проблеми. Необхідність і значимість дослідження етичних аспектів при формуванні професійних навичок роботи судді є основним завданням розвитку правосуддя і реальним утвердження верховенства права у суспільстві та забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд у незалежному та неупередженому суді. Виконання покладених завдань тісно пов'язане з категоріями етичної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У навчальній і науковій літературі розгляду проблем професійної етики в своїх роботах приділяли увагу Алексєєв Н., Бойков А., Гребеньков Г., Нерсисянц В., Кобликов А., Строгович М., Фіолевський Д. та інші.

СУДОУСТРІЙ. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

Постановка завдання. Метою статті є аналіз етичних аспектів при формуванні професійних навичок роботи судді, оскільки з метою зміцнення довіри до судової системи України судді при виконанні своїх професійних обов'язків повинні демонструвати високі морально-етичні стандарти поведінки. Відновлення довіри до суду через підвищення етичних вимог до поведінки суддів є однією із складових, яка безпосередньо впливає на стан та якість судочинства України.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку правової системи України характеризується наполегливим прагненням законодавчої та судової влади до закріплення у правових актах і забезпечення ефективної взаємодії моралі і права. Серед зазначених тенденцій звертає особливу увагу широке використання у нормах вітчизняного законодавства морально-правових категорій “справедливість”, “добросовісність”, “розумність”, “незалежність”, “неупередженість”, “ввічливість”, “тактовність” тощо.

Рішенням № 15-рп/ 2004 від 2 листопада 2004 року Конституційний Суд України зазначив: “Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства”.

Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схвалена Указом Президента України від 10 травня 2006 року № 361/2006 [1]. Метою вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів визначає забезпечення становлення в Україні судівництва як єдиної системи судового устрою та судочинства, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і гарантує право особи на справедливий суд. Одним із завдань Концепції, що випливають з її мети, є: підвищення статусу суддів у суспільстві. Завданням дальшого розвитку правосуддя є реальне утвердження верховенства права у суспільстві і забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд у незалежному та неупередженому суді. Виконання покладених завдань тісно пов'язане з категоріями етичної науки.

Порядок добору і кар'єрного просування суддів є однією з гарантій незалежності судді. З метою забезпечення судових органів висококваліфікованими кадрами та належного опанування специфікою професії запроваджено проведення спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді.

Підготовка висококваліфікованих кадрів для судової системи України має загальнодержавне значення і є запорукою підвищення якості здійснення правосуддя і відповідно — покращення міжнародного іміджу України. Реалізація цього завдання у форматі судової реформи в Україні вимагала заснування окремого навчального закладу, яким стала Національна школа суддів України, утворена рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України 21 грудня 2010 року [2].

Маємо визнати, що професія судді – найбільш престижна юридична професія в Україні. Водночас її образ в сучасній Україні асоціюється з корумпованістю, продажністю. Змінити таке становище може не тільки підвищення кваліфікаційних вимог до судді, але, насамперед, етичних. Що, в свою чергу, підвищить довіру суспільства до судів. На сьогодні, як ніколи, є актуальним вислів американського політика Рой Маркус Кон: “Не показуйте мені кодекс – покажіть мені суддю” [3, с. 814].

Пунктом 10 Основних принципів незалежності судових органів, схвалених резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 40/32 від 29.11.1985 року і № 40/148 від 13.12.1985 року [4], зазначено, що особи, які обрані на посаду судді, повинні мати високі моральні якості і здібності, а також відповідну підготовку і кваліфікацію в галузі права.

Розділом VIII Додатку до Рекомендацій CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам члена щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 17.11.2010 року [5] визначено, що судді у своїй діяльності повинні керуватися етичними принципами професійної поведінки. Ці принципи можуть містити не лише обов'язки, щодо яких може бути ініційоване дисциплінарне провадження, а й пропонувати правила для суддів щодо їхньої поведінки. Судді повинні відігравати провідну роль у розробленні таких кодексів, а також мати можливість отримати пораду щодо дотримання етики суддів в органі судової влади.

СУДОУСТРІЙ. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

Правовою підставою регулювання професійної поведінки суддів є, головним чином, Закон України "Про судоустрій і статус суддів" і Кодекс суддівської етики.

Конституція України містить лише одну моральну вимогу, що ставляться до суддів - доброчесність (ч. 3, ст. 127). Цей критерій стосується загальнолюдського сприйняття і полягає в тому, що сторони мають довіряти судді не лише як професійному юристу, але і як людині, що має високі моральні якості. В контексті боротьби з корупцією доброчесність – це необхідна морально-етична складова діяльності особи, що служить державі, яка визначає межу і спосіб його поведінки, що базується на принципах доброго відношення до громадян та чесності у способі власного життя, виконанні своїх обов'язків та розпоряджанні державними ресурсами.

Закон України "Про судоустрій і статус суддів" [6] докладно регулює правове положення суддів, як носіїв судової влади включаючи вимоги до них та їх обов'язки, а також врегульовує питання етики судді із посиланням на Кодекс суддівської етики (ст. 58).

Необхідно зазначити, що у вказаних нормативно-правових актах належним чином не визначаються морально-етичні критерії відбору кандидатів на посади суддів. Вважаємо, необхідно внести зміни, які будуть визначати моральне обличчя кандидатів на посаду судді, встановивши додаткові вимоги до суддів та кандидатів на посаду. Відсутність вимог моралі створює умови для призначення на посаду судді осіб з низькими моральними якостями.

Етику не можна унормувати приписами закону, однак заострити на ній увагу варто.

Зазначимо, що етика судді складається з внутрішньої та професійної етики. Особистісна етика виявляється в усвідомленому розумінні критеріїв істини, добра, зла, честі, відповідальності. Розуміння цього є дієвим важелем поведінки особи у суспільстві, у сім'ї, у колективі.

Таким чином, загальні етичні вимоги до суддів представлено у вигляді етичних принципів. До них зараховують: принцип поваги і захисту прав і свобод людини; законність; гуманізм; справедливість; вірність присязі; громадянському і службовому обов'язку; безсторонності; пошана; професійна таємниця; ввічливість; тактовність; увага, розсудливість, законслухняність, неупередженість, стриманість, підтримання кваліфікації на високому рівні, необхідному для належного виконання професійних обов'язків; добросовісне виконання своїх професійних обов'язків; ужиття всіх необхідних заходів для своєчасного прийняття рішення у конкретній справі.

Правила поведінки, що регулюють позаслужбову діяльність, - це етичні норми поведінки суб'єктів правозастосовної діяльності в особистому житті і побуті. До них варто зарахувати: гідність, честь, скромність, порядність, ввічливість, уважність, турботливість, благородство, виваженість, мужність. Позаслужбова діяльність судді або кандидата на посаду судді не повинна викликати сумнівів у його об'єктивності і невідкупності, він має уникати будь-яких особистих зв'язків, які можуть негативно позначитися на репутації, а також на його честі і гідності. Зокрема, він зобов'язаний бути розбірливим у виборі способів використання вільного часу; йому протипоказані необдумані або легковажні вчинки.

Як вже зазначалося, авторитет суду багато в чому залежить і від авторитету судді, оцінці його поведінки. З огляду на це виникла потреба розробки норм поведінки судді, дотримання яких підвищить довіру суспільства до судової влади. Судді України вважають, що зобов'язані демонструвати і просувати високі стандарти поведінки, у зв'язку з чим добровільно беруть на себе більш істотні обмеження, пов'язані з дотриманням етичних норм поведінки як під час здійснення правосуддя, так і в повсякденному житті. 22 лютого 2013 року XI з'їздом суддів України затверджено Кодекс суддівської етики, в якому більше уваги приділяється таким важливим питанням як заборона поза процесуального спілкування судді зі сторонами у справі, декларування фінансових інтересів судді та членів його сім'ї, відвід судді, стосунки із ЗМІ й поведінка судді в неробочий час. Кодекс відповідає міжнародним стандартам суддівської поведінки, забезпечує більшу підзвітність судді та є важливим кроком до підвищення довіри громадян до судової гілки влади в Україні.

Ключову роль у цьому документі має відіграти активізація робіт прес-служб при судах і роз'яснювальна робота з представниками засобів масової інформації. На думку представників судової системи України, суд повинен стати відкритим і інформувати суспільство про те, які процеси в ньому проходять, а також розкривати суть судових процедур і рішень. Позитивним в да-

СУДОУСТРІЙ. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

ному напрямку стало те, що Рада суддів України на своєму черговому засіданні затвердила Коментар до Кодексу суддівської етики, який містить роз'яснення основних прав, гарантій та принципів поведінки судді при здійсненні правосуддя та який стане в нагоді суддям для визначення їх поведінки в конкретній ситуації.

Зважаючи на регламентацію етичних вимог до поведінки суддів, не вирішеним залишається питання щодо реалізації положень нормативно-правових актів та можливості їх реальної дії. Нажаль, правила поведінки, зазначені у Кодексі суддівської етики, мають рекомендаційний характер.

Слушним є зауваження Самсіна І. Л.: "...етичні принципи виходять з професійного досвіду всіх суддів і запроваджені аби наблизити правосуддя до суспільства та зробити роботу суддів більш зрозумілою"[7, с. 42].

Слушним вважаємо застереження, що має місце у ст. 20 відповідного кодексу, а саме: участь судді у соціальних мережах, Інтернет-форумах та застосування ним інших форм спілкування в мережі Інтернет є допустимими, проте суддя може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використаня якої не завдає шкоди авторитету судді та судової влади.

У Кодексі суддівської етики закріплено дві системи обмежень для суддів:

1) обмеження моральних принципів суспільного життя, які практично кожна людина може враховувати – чесність, непідкупність, справедливість;

2) обмеження професійної діяльності судді. Система етичних стандартів суддівської професії – рівність, компетентність, старанність.

У зв'язку з тим, що визначені норми є нормами моралі, вважаємо, що кандидати на посаду судді та судді мають прийняти такі обмеження добровільно.

Вважаємо, що єдиним недоліком нововведення є назва кодексу - Кодекс суддівської етики. Зміна назви призведе до плутанини, оскільки документи з подібними назвами мають місце при здійсненні суддівства під час спортивних змагань.

На нашу думку слід приділити увагу формуванню етичних знань і навичок етичної поведінки суддів, а саме виконання покладених на суд завдань тісно пов'язане з категоріями етики, тобто з основними поняттями етичної науки, що відображають найсуттєвіші елементи моралі. Критерії етики – це не лише теоретичні конструкції, які утворюють формальний апарат теорії, вони існують у суспільній свідомості [8; 7].

Поняття справедливості існує у свідомості кожної людини. Однак наповнення цього поняття є різним і залежить від переконання, соціальної групи, віку особи тощо.

Професійні навички є надбаними на основі початкових уявлень про норми життя у суспільстві, про мораль, про належну поведінку, справедливість, честь, добро, зло, гідність. Такі уявлення і формують професійні уподобання. У людини в такий спосіб формується лінія поведінки, що в подальшому вплине на вибір і вид його професійної діяльності. Особливо відчутно це питання проявляється у діяльності суддів.

В кожній професії є свої моральні проблеми. Але серед інших професій вирізняється певна група таких, де вони виникають частіше та потребують особливої уваги. Професійна етика має значення, насамперед, для професій, об'єктом яких є людина. Там, де представники певної професії в силу її специфіки перебувають в постійному або навіть безперервному спілкуванні з іншими людьми існують специфічні "моральні кодекси" людей цих професій і спеціальностей.

Формування етики суддів розглядається як цілеспрямований процес засвоєння знань, умінь і навичок, які зумовлюють розвиток моральної свідомості й самосвідомості, інших суб'єктних якостей особистості, зокрема моральної мотивації суддівства, саморегулювання професійної поведінки відповідно до вимог Кодексу суддівської етики. У цьому процесі відіграє певну роль кожна з навчальних дисциплін. Завдяки її етичному компоненту вона допомагає кандидату на посаду судді усвідомити моральні цілі й засоби різних галузей права, наявні обмеження, обґрунтувати реальні норми їх оцінювання виходячи з основних суспільних цінностей – законності, прав і свобод людини, справедливості, солідарності тощо. Інакше кажучи, етика допомагає встановити рамковий порядок у кожній суспільній сфері крізь призму єдиних цінностей, ураховуючи реалії

СУДОУСТРІЙ. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

сьогодення. З такою оцінкою ролі етики погоджуються і вітчизняні, і відомі західні фахівці [9, с. 372].

Формування професійної етики має на меті: 1) засвоєння етичних цінностей, принципів, вмінь і навичок їх практичного застосування; 2) індивідуальний моральний розвиток особистості; 3) формування моральної мотивації професійної діяльності.

Вважаємо за необхідне, розробка базового навчального курсу з відповідним навчально-методичним оснащенням. Важливим елементом освіти необхідно зазначити і самоосвіту майбутніх фахівців.

Висновок. На сьогоднішній день у діяльності судів є помітним дефіцит моральності – як в поведінці суддів, так і сторін. Він зумовлюється низкою причин, серед яких: 1) зниження рівня морального потенціалу у відносинах між людьми в умовах економічних перетворень та соціальної нестабільності; 2) недостатня забезпеченість статусу судді гарантіями його незалежності; 3) недостатня “якість” законодавства, що набуває чинності та функціонує у період його реформування.

В умовах сучасної української дійсності, коли надбанням спільноти стають факти корупції серед представників різних гілок влади, у тому числі суддів, коли у громадян виникають серйозні сумніви щодо об’єктивності й безсторонності суддів, необхідно використовувати усі можливі заходи для посилення авторитету судової влади. У цьому зв’язку особливого значення можуть набути норми, направлені на запобігання корупції.

Разом із тим, очевидно, що турбота про престиж судової влади є важливим завданням і самих суддів, покликаних здійснювати правосуддя безсторонньо і у точній відповідності із законом, не допускаючи аморальних і протиправних проступків, що завдають шкоди авторитету суду.

У діючому законодавстві України необхідно увагу приділити визначенню етичних вимог до кандидатів на посаду судді.

Для кандидатів у судді та суддів нагальною є етична освіта: 1) засвоєння етичних цінностей, принципів, вмінь і навичок їх практичного застосування; 2) індивідуальний моральний розвиток особистості; 3) формування моральної мотивації професійної діяльності.

Суддя та кандидат на посаду судді повинен вчитися етиці, дотримуватися її правил, відчувати її результати.

Література

1. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схвалено Указом Президента України від 10.05.2006 р. № 361/2006 // Офіційний вісник України. - 2006. - № 19. - Ст. 1376.
2. Рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 21.12.2010 р. “Про утворення Національної школи суддів України” [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://nsju.md-design.org/ua/about/regulati>.
3. Душенко, К. В. Большая книга афоризмов / К. В. Душенко. - Изд. 8-е, исправленное. - М. : Изд-во Эксмо, 2004. - 1056с.
4. Основні принципи незалежності судових органів, схвалених резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 40/32 від 29.11.1985р. і № 40/148 від 13.12.1985р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.u>
5. Рекомендація СМ/Рес (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам члена щодо суддів: незалежність, ефективність та обов’язки від 17.11.2010 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov>.
6. Про судоустрій і статус суддів :Закон України від 02.06.2016 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2016. - № 31. - Ст. 545.
7. Самсін, І. Л. Імператив професійної етики: межі справедливого втручання у поведінку судді / І. Л. Самсін // Вісник господарського судочинства. – 2011. - № 1.- С. 39-43.
8. Ахтирська, Н. М. Роль професійної етики судді у розв’язанні пізнавальних завдань судочинства / Н. М. Ахтирська // Судова апеляція. - 2012. - № 3 (28). - С. 6-12.
9. Малахов, В. А. Етика : Курс лекцій / В. А. Малахов. - 2-ге вид., переоб. і доп.- К. : Либідь, 2000. - 384с.

Надійшла 9.12.2016

Бібліографічний опис для цитування :

Сенченко, Н. М. Суддя – носій морально-правового потенціалу / Н. М. Сенченко // Актуальні проблеми юридичної науки та практики. – 2016. – № 1 (2). – С. 51-55.